

Л.В. НУЖДАК
(Ужгород)

**ЗАКОНОДАВСТВО ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ УКРАЇНСЬКОГО
ПОСТТОТАЛІТАРНОГО ОНОМАСТИКОНУ**

УДК 811.161.2'373.2 (043.3)

Нуждак Л.В. Законодавство як визначальний чинник формування мовної політики у сфері українського посттоталітарного ономастикону; 9 стор; кількість бібліографічних джерел – 16; мова українська.

Анотація. У статті проаналізовано як впливає законодавча база на формування мовної політики в Україні. Особлива увага приділяється вивченню впливу низки чинних законодавчих актів на функціонування та творення українських антропонімів, фірмонімів, топонімів посттоталітарної доби.

Ключові слова: антропонім, топонім, фірмонім.

Resume. The article analyzes how law influences formation of political language in Ukraine. Special attention is given to investigation of influence of existing laws and acts on the function and creation of Ukrainian anthroponyms, firmonyms and toponyms after collapse of the Soviet Republic.

Key words anthroponym, toponym, firmonym.

В умовах демократичного суспільства законодавство, як відомо, виступає основним знаряддям сучасної мовної політики, тому не дивно, що законодавчий аспект функціонування пропріальної лексики є дуже важливим і з погляду розвитку української онімійної системи посттоталітарного періоду. Саме тому, на нашу думку, проблематика „юридичної лінгвістики, яка, за словами Ю.Ф. Прадіда, – вивчає роль та функції мови й мовлення в юрисдикції як у синхронному, так і діахронному планах” [10, с. 142], все частіше привертає увагу вітчизняних лінгвістів, що вивчають як теоретичні проблеми законодавчого забезпечення мовної політики у правовій державі [3], так і особливості правового врегулювання функціонування окремих субсистем української літературної мови, зокрема пропріальної [2; 9]. Однак високий динамізм розвитку українського ономастикону посттота-літарної доби, а також серйозний вплив на нього ряду позамовних чинників (декомунізація, коренізація, глобалізація, мультикультурність окремих регіонів України та ін.) актуалізують комплексне дослідження ролі законодавства у формуванні ефективної мовної політики у сфері українського ономастикону.

Виважена та дієва мовна політика, як цілком слушно вказує видатний польський соціолінгвіст В. Любась, може реалізовуватися за умови чіткого окреслення: 1) внутрішніх і зовнішніх умов її реалізації; 2) суб’єктів, які її формують та реалізують; 3) її об’єктів; 4) мети, найближчої та кінцевої; 5) методів реалізації [15, с. 36].

За роки незалежності в Україні вдалося створити серйозну правову базу, яка стала важливим засобом реалізації мовної політики держави у сфері власних назв. Так, “Конституція України” [9], “Сімейний кодекс України” [13], закони Верховної Ради України „Про мови в Українській РСР” [6], „Про інформацію” [16], „Про місцеве самоврядування” [14], „Про національні меншини в Україні” [16], „Про географічні назви” [16], „Про державний реєстр виборців” [16], постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи” [16] та інші юридичні акти покликані врегулювати творення, функціонування власної назви в умовах демократичного суспільства незалежної України. Однак проведений нами

аналіз українських онімів пострадянської доби виявив як прогалини у національному законодавстві з проблем мовного будівництва, так і серйозні проблеми з практичною реалізацією низки положень названих правових документів.

Найпоширенішим порушенням чинних положень цілої низки правових актів України (закон “Про мови...”, “Конституція України” та ін.) є використання чужомовних власних назв. Найвищий відсоток таких утворень ми зафіксували серед сучасних ергонімів. Наприкінці 90-х р. ХХ ст. Олег Белей в закарпатоукраїнській фірмонімії виявив близько 40% чужомовних онімів (російсько-, угорсько-, англо- та словацькомовних) [2, с. 74]. Наші спостереження показують, що відсоток чужомовних онімів, функціонування яких в Україні суперечать чинному законодавству, варіює залежно від регіону України. Найвищу питому вагу таких утворень ми зафіксували у східних та південних областях України, а також АР Крим, де вони складають приблизно 90% від загальної кількості фірмонімів: 85% у Донецькій області, 80% у Дніпропетровській, 90% в АР Крим та інших східних та південних областях України. Наприклад: ТОВ “*Миг*” (Донецьк), туристична фірма “*Колесниця подорожей*” (Донецьк), туристична агенція “*Семь морей*” (Дніпропетровськ), туристичне агентство “*Наш дом*” (Дніпропетровськ), ПП “*Млечный путь*” (Дніпропетровськ), агентство “*Сириус*” (Донецьк), центр нерухомості “*Наш дом*” (Донецьк), ТОВ “*Мультидом*” (Ялта), ТОВ “*Мультидом*” (Бахчисарай), ТОВ “*Мир квартир*” (Євпаторія), ТОВ “*Евросеть*” (Дніпропетровськ), готель “*Источник*” (Феодосія), готель “*Огонек*” (Ялта), ПП “*Елена*” (Одеса), студія “*Радуга*” (Донецьк), дизайн-студія “*Идея*” (Донецьк), ТОВ “*Быттехника*” (Донецьк), корпорація “*Сибирское здоровье*” (Сімферополь), ПП “*Наше наследіє*” (Донецьк), ТОВ “*Ирбис*” (Херсон), готель “*Надежда*” (Дніпропетровськ), готель “*Рассвет*” (Дніпропетровськ), готель “*Хутор*” (Дніпропетровськ) тощо [5].

У Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях відсоток чужомовних фірмонімів найнижчий (близько 20%), причому тут чужомовні оніми представлені, як правило, англomовними або латинографічними назвами. Наприклад: туристична агенція “*ANIL*” (Івано-Франківськ), ПП “*RKR*” (Тернопіль), ТОВ “*PAOLLA*” (Львів), дизайн-студія “*DNES*” (Івано-Франківськ), фірма “*GARBALINSKI UKPAÏHA*” (Львів), ПП “*UNICAR UKPAÏHA*” (Львів) [5].

Іншою субсистемою українського ономастикону посттоталітарної доби, яка, на нашу думку, вимагає детальнішого законодавчого врегулювання, є новітній іменник українців. Хоча процедура присвоєння та зміни імені ретельно виписані чинним українським законодавством, зокрема „Сімейним

кодексом України”, проте в офіційних реєстрах українських рагсів нерідко зустрічаються чужомовні утворення, що суперечить чинному українському законодавству. Лише протягом 2005 року в метричних книгах рагсу м.Ужгорода та Ужгородського району записано імена новонароджених *Артъом, Данііл, Даниіл, Кирилл, Кірілл, Кристина, Крістіна, Михаїл, Миколай, Алена, Альона, Крістіна, Нікіта, Тімур, Давід, Крістіан, Даніель, Ніколай, Єлізавета, Єлісавета, Єлісавета, Каріна, Дмитрій, Річард, Вадім, Максим, Владіслав* та ін. Ці іменні варіанти можна кваліфікувати невдалою спробою транслітерації відповідних російських імен. Н.Свистун також зафіксувала аналогічні утворення – *Інеса, Надія, Никола* – у метричних книгах Тернополя [12, с. 13].

Очевидно, чужомовними є всі підстави вважати також численні неадаптовані ультрамодні іменні варіанти на зразок *Алекс, Девід, Михаель, Філіпп, Андрієнн, Жанетт, Ніколетт, Сабріна* тощо, питома вага яких склала 27% серед імен, присвоєних немовлятам в м.Ужгороді у 2003 р. [1, с. 318].

Зовсім поза сферою законодавчого врегулювання перебувають церковні метричні книги. Ми виявили, що у закарпатських парафіях як православної [8], так і греко-католицької [7] церков у метричні книги немовлят записують не лише українськими, а й російськими, угорськими та церковно-слов'янськими іменними варіантами. Наприклад: *Васілій, Олександр, Александер, Александр, Александра, Михаїл, Михаил, Дімітрій, Дмитрій, Дмитрій, Людміла, Андрей, Павел, Ирина, Татьяна, Татіяна, Владіслав, Светлана, Алевтіна, Катерина, Елена, Иоанна, Николай, Игорь, Инга, Томаш, Іштван, Эрика, Иоанна, Одре, Беата, Фархад, Ігорь, Золтан, Диана, Ілья, Евген, Евгений, Максим, Иван, Віталій* та ін.

Оскільки конфесійний стиль є невід'ємним елементом української літературної мови, то, на нашу думку, й записи (в т.ч. й імен) у церковних метричних книгах необхідно вести державною мовою.

Українська топонімія з радянського періоду успадкувала чимало власних географічних назв, як правило, неологізмів, ідеологічно вмотивованих, які утворені на базі російської мови. Лексичні чи фонемні риси російської мови притаманні для таких власних географічних назв, як *Победа* (Донецька обл.), *Воскресенка* (Херсонська обл., Іванівський р-н), *Воскресенка* (Херсонська обл., Ново-троїцький р-н), *Надежда* (АР Крим), *Надежда* (Одеська обл.), *Надежда* (Полтавська обл.), *Надеждине* (АР Крим), *Надеждине* (Запорізька обл.), *Надеждине* (Харківська обл., Близнюківський р-н), *Надеждине* (Харківська обл.), *Первомайськ* (Кіровоградська обл.), *Первомайськ* (Луганська обл., Іловодський р-н), *Первомайськ* (Луганська обл., Сватівський

р-н), *Первомайськ* (Миколаївська обл.), *Первомайське* (Полтавська обл.), *Первомайське* (Одеська обл.), *Первомайське* (Миколаївська обл.), *Первомайське* (Кіровоградська обл.), *Первомайське* (Донецька обл., Володарський р-н), *Первомайське* (Донецька обл., Добропільський р-н), *Первомайське* (Донецька обл., Новоазовський р-н), *Первомайське* (Донецька обл., Тельманівський р-н), *Первомайське* (Донецька обл., Ясинуватський р-н), *Первомайське* (Дніпропетровська обл.), *Первомайське* (АР Крим, Сімферопольський р-н), *Первомайське* (АР Крим, Первомайський р-н), *Первомайське* (АР Крим, Кіровський р-н), *Побєда* (Донецька обл., Мар'їнський р-н), *Побєда* (Донецька обл., Старобешівський р-н), *Побєда* (Луганська обл.) тощо[14].

Незважаючи на цілу низку постанов, указів та розпоряджень Верховної Ради України та Президента України, процес декомунізації українського посттоталітарного ономастикону відбувається вкрай мляво. Так, спеціальними постановами Верховної Ради України з-поміж сотень топонімів-радянців було прийнято ухвали про перейменування *Ленінського* району м. Львова на *Галицький* район, міста *Нестерів* на місто *Жовква*, а *Нестерівського* району на *Жовківський*, *Ленінського* району міста Києва та *Старокиївський*, міста *Червоноармійське* на *Радивилів*, а *Червоноармійського* району на *Радивилівський* тощо.

Особливо консервативною щодо збереження назв-радянців виявилася урбанімія та топонімія сходу та півдня України. Так, наприклад, у Дніпропетровську станом на початок 2008 р. побутували такі онімі-радянці: *Паші Ангеліної*, *Артема*, *Бабушкіна*, *Багрицького*, *Бакунінська*, *Барикадна*, *Баумана*, *Замполіта Бєляєва*, *Блюхера*, *Боженка*, *Більшовицька* (вулиця), *Більшовицький* (провулок), *Бонч-Бруєвича*, *Будьонного*, *Ванцетті*, *Ворошилова*, *проспект Газети "Правда"*, *Героїв Громадянської Війни*, *Героїв Революції*, *Маршала Гречка*, *Дзержинського* (вулиця, провулок, площа), *Димитрова*, *Дундича*, *Дибенка*, *Желєзняка*, *Желябова*, *Жовтенят*, *Жовтнева*, *Ілліча*, *„Іскри"*, *Калініна* (проспект, провулок, спуск), *Карла Лібхнета*, *Карла Маркса*, *КІМа*, *Кірова* (вулиця, провулок, площа), *Клари Цеткін*, *Коллонтай*, *Колгоспна*, *Комнезамівська*, *Комінтерна*, *Комісарівська* (вулиця, провулок), *Комуна-рівська*, *Комсомольська*, *Косіора*, *Червоноармійська*, *Червоноармійців*, *Червоно партизанська*, *Червоно повстанська* *Балка*, *Червоно пролетарська*, *Червонофлотська*, *Червоних Білців*, *Крейсера „Аврора"*, *Крупської*, *Куйбишева*, *Сергія Лозо*, *Лафарга*, *Леніна* (провулок, вулиця, площа, набережна), *Ленінська*, *Лихачева*, *Луначарського*, *Миру* (вулиця, провулок), *Ново дзержинська*, *Ново фрунзенська*, *Октябрська* (вулиця, площа, провулок), *Павла Корчагіна*, *Паризької Комуни*, *Першо-*

травнева, Перекопської Перемоги, Комбрига Петрова, Піонерська (вулиця, провулок), Переможців, Повстанців, Подвойського, Пролетарська (вулиця, провулок), Пролетарської Перемоги, Революційна, Рози Люксембург, Свердлова, Радянської Армії, Соціалістична, Тольятті, Ударників, Ульянова, Урицького, Фрунзе (вулиця, провулок), Фурманова, Цілинна, Чапаєва, Чубаря, Шмідта, Щербицького, Юних Ленінців, 40 Років Комсомолу, 55 Років ВЛКСМ, 60-річчя Жовтня, XXII Партз "їзду, XXV Партз "їзду та ін. [4]. Збереження таких ідеологічно вмотивованих онімів-радянців можна пояснити, на нашу думку, не стільки комуністичними переконаннями місцевих мешканців, скільки відсутністю чітко регламентованих норм щодо процедури перейменування географічних об'єктів, власні назви яких відображають комуністичні ідеологеми.

Чинне українське законодавство врегульовує й морально-етичні аспекти присвоєння власних назв, зокрема ст. 5 закону „Про географічні назви” чітко регламентує, що імена видатних державних або громадських діячів, представників науки, культури чи інших осіб можуть присвоюватися лише посмертно [16]. Однак поява урбанімів на зразок вулиць імені *Юхима Звягільського* чи *Валерія Борзова* в Донецьку та вулиця імені *Віктора Ющенка* в смт. Тисмениці Івано-Франківської області не лише створюють небезпечний прецедент правового нігілізму, а можуть послужити прикладом для появи аналогічних політико-глюорифікаційних онімів у інших містах України.

Як бачимо, за роки незалежності в Україні було створено належну законодавчу базу, що здатна всебічно забезпечити ефективну демократичну мовну політику у сфері українського посттоталітарного ономастикону. Однак у повсякденній практиці як державних, так і приватних інституцій ряд правових норм, зокрема тих, що стосуються державної мови, не виконуються, що, на нашу думку, можна пояснити прагненням окремих політичних сил переглянути у цій частині чинні норми українського законодавства. Неefективність мовної політики щодо української посттоталітарної онімної лексики пояснюється також слабкою мовною підготовкою відповідних державних службовців та відсутністю ефективних механізмів контролю за виконанням чинних законодавчих та адміністративних актів.

Література

1. Белей Любомир. Український пострадянський іменник: основні тенденції розвитку // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. Вип.356-359. – Чернівці, 2007. – С.318-321.
2. Белей Олег. Сучасна українська ергонімія: Власні назви підприємств

Закарпаття. – Ужгород, 1999. – 111 с.

3. Венедиктов В., Прадід Ю. Право і лінгвістика: нотатки з міжнародної науково-практичної конференції. // Право України. – 2003. – № 12. – С. 131-133.

4. Дніпропетровськ. План міста. – Київ: Картографія, 2008.

5. Жовті сторінки України 2007-2008. Щорічний всеукраїнський телефонний бізнес-довідник Вип. 5. – Київ, 2007. – 1182 с.

6. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки про мови в Українській РСР (Прийнятий на X сесії Верховної Ради УРСР 11 скликання 28 жовтня 1989). – К, 1991. – 15 с.

7. Книга записів хрещених і миропомазаних. Ужгородський Хресто-Воздвиженський греко-католицький кафедральний собор. – Ужгород, 2008. – 312 с.

8. Книга реєстрацій хрещення дітей. Ужгородський Хресто-Воздвиженський кафедральний собор української православної церкви московського патріархату. – Ужгород, 2008. – 205 с.

9. Конституція України. – Х.: ТОВ “Одіссей”, 2006. – 48 с.

10. Прадід Ю.Ф. Місце юридичної лінгвістики в системі наук // У царині лінгвістики і права. – Сімферополь: Еліньо, 2006. – С. 142-145.

11. Романюк М.І. Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кін. XX - поч. XXI ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Чернівці, 2005. – 17 с.

12. Свистун Н.О. Динаміка антропонімікону м. Тернополя XIX-XX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Чернівці, 2006. – 21 с.

13. Сімейний кодекс України. Коментар основних положень / Упоряд. М.І. Хавронюк. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 128 с.

14. Україна. Політико-адміністративна карта. Показчик географічних назв. – Київ: Картографія, 2006.

15. Lubaś W. Nowe zadania polityki językowej w świecie słowiańskim// Języki słowiańskie perspektywie ekolingwistycznej. – Opolie, 2003. – S.35-59.

16. www.rada.gov.ua